

VIKÝŘE, HORY V KRAJINĚ STŘECHY

„... přihlédněme blíže k oněm prvkům, které tvoří architektoniku střech. Do pojmu tohoto můžeme zahrnouti: štíty, vikýře, atiky, atikové výstavky, komíny, vížky a věže, a konečně arkýře, pokud tvoří součást siluety budov. Nesčetné jest množství kombinací těchto elementů.“

„Střecha se svou architektonikou jest činitelem nad jiné významným.“

Arch. Antonín Balšánek, Architektura střech doby barokové v Praze

Kolega Balšánek se ve své práci z r. 1931 věnuje jistě širšímu výběru střešních prvků, než kterému se dnes v architektuře soudobého rodinného domu dostává většího uplatnění. Atiku nebo atikový výstavek dnes uvidíte jen stěží, a když, tak pouze jen jako jakýsi lem sedlové střechy v prodloužení štítové stěny nad krytinu. Vížky se s převládajícím architektonickým názorem také příliš nesnášejí a věže i arkýře sice občas zahlédneme, ale většinou to povzbudivý pohled zrovna nebývá. Zbývají komíny, o kterých si povíme někdy příště, a ovšem vikýře a štíty (dnešní terminologií spíše štítky na okapové straně střechy, které Balšánek definuje jako *zděné výstavky nad střechou formy přibližně trojúhelníkové, za nimiž se vždy nalézají sedlová stříška, spojující je s vlastní střechou a tvořící s ní dvě úbočí*).

Také přirovnání střechy ke krajině je dosti důvodné: vrcholy, hřebeny, úžlabí i roviny, to vše přece důvěrně známe z obecné topografie. Vikýř je v takové krajině horou, někdy přimáčklo stolovou, jindy ostrohřbetou jak Matterhorn, kulatoučkou po vzoru Řípu nebo dokonce monumentální a pyšnou jak K2. Jsou vikýře architektonicky kvalitním a technicky vhodným řešením problému osvětlení podkrovních místností v dnešním rodinném domě? Existují nějaká pravidla pro jejich konstrukci ve smyslu výtvarném? A jaké jsou jejich klady a zápory v porovnání se střešními okny, těmito novodobými doklady důvtipu a technologické i technické úrovně, ale také (jak by to jednoho mohlo nenapadnout?) i lidské pýchy a statečnosti, která staví pouhé sklo v rámu přímo do cesty vodě, sněhu i kroupám, meteoritům, rogalům, ba sem tam i blokům zmrzlé moče, vyhazovaným sice z letadel ve velké většině případů nad oceánem, ale...

Vikýře vznikají z potřeby prosvětlit podstřešní prostor. Většinou se s nimi setkáme ve městě; v Chebu a v městských architekturách z německých oblastí s velmi strmou střechou můžeme obdivovat dokonce několik řad vikýřů nad sebou, běžně tři i čtyři. Na venkově bývala nad přízemím vždycky půda, kterou stačilo bohatě osvětlit okno či okna ve štítě. Vikýř se tu na střeše ocitl jen velmi výjimečně, navíc

spíše z potřeby tudy dopravovat na půdu seno či slámu než osvětlovat podkroví (říkalo se tomu *podávat seno* a vidlím k tomu určeným pak *podávky*). Z obyčejné „díry do střechy“ se postupně vikýři dostávalo ve městě a v posledních desetiletích i na venkově výtvarné pozornosti, až se často staly architektonickou dominantou celé stavby, nepochybnou korunou jejího vzhledu a vlastně svébytnou střechou na střeše. Otakar Novotný o vikýřích nepochybně správně píše: „*Pro příznivou dispozici vikýřů je třeba velmi jemného smyslu. Proniky střešních ploch jsou vždy nejen technickým, ale i výtvarným problémem, poněvadž často při obvyklém způsobu krytí (plech pod krytinou) dělí opticky, co vlastně má být celek, ze souvislé střešní plochy nad budovou činí řadu samostatných střešních ploch.*“ Dodal bych také, že snad ještě více architektonicky závažnou je vlastní velikost, tvar a počet vikýřů. Komponovat střechu je samo o sobě jedna z nejtěžších architektonických úloh a zatížit ji vikýři a pocitově tím nedestruovat celou stavbu bývá často popudem k opravdu dlouhému skicování a hledání výsledné podoby.

Štítek vikýře bývá obvykle umístěn nad nosnou obvodovou stěnou, v jejím prodloužení. Je to stavebně a technicky nejpříznivější a tím i konstrukčně důvodné, ale vytváří se tak poměrně složitý fasádní obrys stavby, ne vždy zcela jasný ve svých struktivních nárocích. Posunu-li štítek (výstavek) vikýře výše po šikmé střešní rovině, musím jej sice podepřít někde v ploše stropu např. výměnou mezi jeho nosnými trámy, ale jeho výtvarné působení na střeše bude potlačenější a méně výrazné. Podobného účinku mohu dosáhnout i tehdy, vystavím-li sice tento štítek na obvodové stěně okapové strany domu, avšak vlastní střechu opatřím výraznějším přesahem, takže bude vikýř rámovat i odspodu, vlastně bude pod ním pokračovat směrem k okapu.

Bývá účelné rozdělit si vikýře podle tvaru jejich štítku a zastřešení. Vynechejme historicky povstalé tvary, odvozené z renesančních a barokních předloh, na střechu soudobého rodinného domu se hodí jak Vašek z Prodané nevěsty do NHL a bývají dnes nejspíše jen dokladem pokleslého vkusu stavitelova. Nejčastěji používaným tvarem je vikýř *s trojúhelníkovým štítkem*, nasazeným nad základní obdélník výstavku. Jeho užití na střechách současných rodinných domů se nedá úplně vyloučit, je v něm však skryto silné latentní nebezpečí architektonické prohry: štítek nad pravoúhlým oknem bude problematicky velkou plochou, která výtvarně ovládne celou střechu. Dům pak často bude mít optickou tendenci k překocení, tíha, doléhající na něj svrchu, jakoby jej už už hrozila rozvalit. Znáte také tyhle vikýře jak papežské tiáry ?

Dá se říci, že výtvarnický příznivého účinku v působení vikýře dosáhneme tehdy, je-li plocha stěny celého jeho štítku co nejmenší

v poměru k okennímu otvoru, který rámuje. Je přirozeně třeba tu počítat jak s vlastní tloušťkou konstrukce vikýře, tak i s tepelnou izolací, popř. dalšími technicky nutnými vrstvami, vždy bychom však měli hledět, aby tohle orámování bylo co nejsubtilnější. Malé okno, prorážející vikýřový štítek a dosahující třeba jen čtvrtiny či třetiny jeho plochy - to je cesta k architektonicky nepřijatelnému zatížení střechy i při vikýřích relativně malých. Z tohoto důvodu se může lépe uplatnit vikýř *obloukovitého tvaru*, který - když obaluje okno s rovněž obloukovitým nadpražím - tuto plochu stěny podstatně redukuje. Musíme ovšem počítat s prvoplánově dekorativním účinkem tohoto obloukovitého tvaru a být ve střehu: tisíce výtvarných mršin, plných obloučků ve stylu podnikatelského baroku, je všude kolem nás velkým mementem pro každého cti dbalého architekta.

Pravoúhlý vikýř *s pultovou střechou* o různém sklonu, od takřka vodorovné až po strmou, která končí na hřebeni hlavní střechy, bývá v architektuře dnešního rodinného domu řešením nejvhodnějším. Při vhodně zvolené velikosti a ovšem i poměru velikosti okna k ploše čelního štítu se tohle prolomení hlavní střechy může odehrát v mezích poměrně nenápadných a jevit se jako přiměřené. (Nenápadnost a přiměřenost dlužno považovat ovšem za dva hlavní klady kvalitní architektury rodinného domu !). Čertovské kopýtko vikýřů s pultovou střechou ovšem spočívá v jejich schopnosti řazení do série, pěkně vedle sebe, až povstane vikýř tvaru velmi protáhlého. Jeho výrazně převládající horizontální rozměr může architektuře střechy i pomoci, avšak pravá tragédie nastane, dorazí-li tenhle „vláček“ příliš blízko štítu či dokonce až na sám kraj střechy. Ohavné narušení štítové siluety stavby je výsledkem, který nemůže ospravedlnit ani sebenaléhavější potřeba využít podkroví do posledního centimetru!

Sem tam také zahlédneme vikýř *tvaru žraločí ploutve*, s jednou boční stranou štítu svislou a druhou obloukovou, či vikýř tvaru geometricky jen stěží definovatelného, odvozeného např. z nějaké *organické formy*. Pokud nejsou zdůvodněny výtvarnickým pojetím celé koncepce domu a provázanou jednotou jejich jednotlivých částí, půjde jen o příklad násilného řešení a projev nepoučené libovůle stavebníkovy. Dům pak může vypadat jak válečný stan tureckého sultána: vikýře ho výtvarně negativně zdominují.

Zvláštním druhem vikýře je tzv. *volské oko*. Jeho čelní strana nemá svislé boční stěny a je obložena krytinou, většinou taškami. Strmost obalové křivky proto bývá nevelká, aby bylo možné výsledný tvar vikýře (spíše ovšem vikýřku) taškami či prejzy vůbec pokrýt. Představuje proto většinou jen jakousi drobnou vlnku na střeše a pohledově se neuplatňuje příliš významně. I proto bývá jeho užití i na současné střeše spíše bez problémů, jen jako milé narušení její strohé

plochy. (Češi nemilují ovšem příliš siluety hor příliš dramatických a pyšně ostrých, naší horou je Říp ...). Tvar volského oka většinou determinuje i tvar okénka, které obaluje: bývá často kruhové, polokruhové či eliptické.

A střešní okna ? Bývají dobrým řešením problému osvětlení podkroví, vítaným jak v soudobé architektuře rodinného domu, která pracuje s lapidárními tvary a oceňuje, že střešní okno, na rozdíl od vikýře, nenaruší střešní reliéf, tak i v mnohých případech domů památkového zájmu. (Dlužno ovšem podotknout, že pravý památkářský fundamentalista se škaredí jak na vikýře, tak i na střešní okna, ba i na využití podkroví k bydlení vůbec. Nejraději by město zbavil lidí i života, zalil je do dentakrylu a vystavil v muzeu... Rozhovor architekta s památkářem: „A podkrovní byt prosvětlim nenápadnými vikýři.“ „Vy jste se zbláznil, pane kolego, to je jak kácení deštných pralesů!!!“ „Nuže dobrá, tak alespoň malá střešní okna?“ „Druhá kudla v mém srdci, umírám!!!“ „Jak tedy dostat denní světlo dovnitř, aby to bylo slučitelné s pokračováním vašeho vzácného života?“ „Nu, vy jste přece architekt!?“). Střešní okno, je-li správně umístěné, zajišťuje velmi slušný světelný komfort, ba je z něj i dobrý rozhled po kraji. Vidím jen dvě jeho nevýhody: zapomeneme-li ho zavřít, bývá v pokoji slušné jezero i při přeháňce zdánlivě nepatrné. Také se mi zdá, že i větrání tímto oknem je problematičtější než oknem ve svislé rovině: v letním parnu se nad střešní krytinou tetelí vzduch, který má „grády“ bezmála jako epicentrum atomového hříbu. Po otevření okna pak tahle „plazma“ napochoduje do naší ložnice a nám se celou noc zdá o prázdninách na Merkuru či objetí ohnivého mužíčka. Oceňuji, že výrobci těchto oken k nim dodávají čím dál sofistikovanější předokenní i vnitřní žaluzie, takže takové okno se dá v případě potřeby účinně zakrýt.

Krásný vikýř je především přiměřený vikýř. Nedopust'me jejich diletantské tvary, nesprávnou polohu na střeše ani přemrštěnou velikost. Naše neumětelství bude totiž všem pěkně na očích!

Ing. arch. Jan Rampich